

Els moviments migratoris a l'Europa occidental: tendències i canvis. El cas de Catalunya

F. XAVIER MEDINA

Antropòleg. Investigador de l'Institut Català de la Mediterrània

85

1. INTRODUCCIÓ

Europa ha estat, al llarg de la seva història, un continent amb fluxos migratoris importants. Així doncs, les migracions no constitueixen cap novetat a l'Antic Continent sinó –com indicava Callovi (1990, 67) al principi d'aquesta dècada– les circumstàncies en què es produeixen: d'una banda, l'efecte sinèrgic dels diferencials demogràfic, econòmic i polític que hi ha entre l'Europa occidental i un alt nombre de països que tenen un potencial de mà d'obra amb un fort creixement; i, d'altra banda, l'existència en uns Estats determinats d'un projecte en el qual les relacions –cada cop més estretes– es troben en el camí de fundar un nou marc decisiu que ultrapassa les fronteres nacionals.

En les línies que segueixen analitzarem en primer lloc, a grans trets, les tendències principals en els fluxos migratoris a l'Europa occidental. En segon lloc, ens centrarem específicament –tot i que de manera breu– en els casos d'Espanya i Catalunya, com a exemples de les noves tendències migratòries del sud d'Europa.

2. ALGUNES CONSIDERACIONS SOBRE ELS FLUXOS MIGRATORIS A EUROPA

La història dels fluxos migratoris a Europa no és homogènia i, evidentment, és molt diferent a cada país concret. Així, doncs, des d'aquesta perspectiva no és fàcil traçar breument una aproximació a aquests fluxos migratoris, la qual ha de ser forçosament simplista i reductora. Tot i així, i sempre de manera general, podem veure les tendències actuals d'aquests fluxos a l'occident europeu tot separant, d'una banda, els que hi ha entre l'est i l'oest europeus i, de l'altra, els que tenen lloc entre l'Europa occidental i la mediterrània.

Tenint en compte que les dades sobre les migracions subestimen sempre els fluxos migratoris reals i que s'han de prendre amb prudència, es pot dir que el nombre total de persones residents a la Unió Europea que no són originàries de l'Estat en què resideixen és de 17.236.000 (un 4,7 % de la població total), de les quals 5.556.000 (un 1,5 %) eren ciutadans d'altres països de la Unió Europea i 11.680.000 (el 3,2 %) no pertanyien a cap dels quinze Estats de l'actual UE.¹

Els països d'origen dels immigrants de la Unió Europea són principalment del Tercer Món (Turquia, Marroc, Algèria) i també del conjunt de territoris de l'ex-Iugoslàvia. Els països que reben més immigrants són Alemanya, França, el Regne Unit, Bèlgica i els Països Baixos.

2.1 Els grans eixos d'immigració a Europa

En primer lloc cal distingir entre els fluxos migratoris sud-nord i els fluxos est-oest. Aquests últims fluxos han sorgit en les darreres dècades dels països de l'est europeu, que es desplacen cap a l'Europa occidental, però no són un fenomen nou, com es desprèn de la llarga tradició d'emigració que tenen països com Polònia, Hongria o els de l'àrea de l'ex-Iugoslàvia.

Així mateix, cal remarcar que, malgrat el que podríem pensar en un primer moment, els moviments migratoris que tenen lloc als països de l'Est, especialment a la CEI (Comunitat d'Estats Independents, integrada per la majoria de les repúbliques que formaven part de l'ex-URSS), no tenen la Unió Europea com a destinació principal, sinó que el nombre més gran de moviments migratoris es produeix –com indica Okólski (1997)– entre les mateixes repúbliques de la CEI i amb els Estats de l'Europa oriental. A més, es pot considerar que la major part d'aquests moviments són de caire pendular, de manera que el país d'origen es converteix també en el país de destinació final de l'emigració.

Ucraïna, per exemple, amb una població aproximada de 52 milions d'habitants,² durant l'any 1991 va enregistrar molta mobilitat, en gran part pendular, amb la sortida de 822.000 persones cap a Polònia, 85.000 cap a les repúbliques de l'ex-Iugoslàvia i 58.000 cap a Turquia i l'antiga República de Txecoslovàquia, i al mateix temps va rebre 676.000 immigrants procedents de la resta de repúbliques de la CEI.

En aquest mateix sentit, cal esmentar la considerable aflluència d'emigrants polonesos a la República Txeca, o dels búlgars cap als països de l'ex-URSS, però també els emigrants d'Ucraïna, Bielorrússia, Romania i Rússia cap a la República Txeca, Hongria i Polònia. Es poden citar també els casos de les migracions –encara que amb un nombre menys significatiu– des dels països de l'est d'Europa cap a altres destinacions, com poden ser els que

tenen lloc des de la República Txeca o Hongria cap a la Xina, o de la mateixa República Txeca o Polònia cap al Vietnam (Okólski, op. cit.).

La República Federal d'Alemanya (RFA) ha exercit i exerceix, moltes vegades, de «gran matalàs» europeu per a les migracions procedents de l'est d'Europa. Afrontada al difícil repte de la integració *nacional*, després de la desaparició de la República Democràtica d'Alemanya i la unificació del país l'octubre de 1990, la nova RFA pateix una situació rècord d'atur que ha provocat una certa crispació social –expressada en manifestacions i vagues, amb més o menys ressò, al llarg dels dos darrers anys– i que ha despertat i/o reconduït sentiments de racisme i xenofòbia, cosa que també ha influït en l'augment dels atacs d'alguns grups radicals als albergs i les residències en què s'allotgen immigrants, especialment a l'Alemanya de l'Est.

De fet, actualment la mirada de la Unió Europea se centra –en gran part per influència alemanya, que hi té interessos importants– en l'Europa de l'Est, perquè és en aquella direcció cap on es pensa ampliar la Unió (la República Txeca, Hongria, Polònia, Eslovènia, Estònia).³ Tot i així, no podem oblidar les migracions d'origen mediterrani, que en alguns països representen diverses generacions d'emigrants i que en els darrers anys s'han fet paleses de forma creixent en els països del sud d'Europa (Itàlia, Espanya⁴ i Grècia,⁵ principalment).

A hores d'ara, la situació migratòria a l'Europa meridional es troba en un moment de canvi important: la migració laboral tradicional de treballadors cap al nord d'Europa se substitueix pel desenvolupament nou, multiforme, de la immigració provinent d'altres països (principalment del nord d'Àfrica). Per les seves característiques, en casos com els d'Itàlia, Espanya o França, la immigració il·legal ha estat un fet relativament important amb relació al total migratori, cosa que fa que la xifra d'immigrants que es pugui donar estadísticament en aquests països estigui –sovint força– subestimada.

Si es tenen en consideració els processos de regularització que s'han dut a terme, el 1990 a Itàlia emergien més de 300.000 estrangers, majoritàriament nord-africans. Tan sols entre 1982 i 1987, el nombre d'estrangers pujava a més de cent mil persones (Venturini, 1993, 493). La immigració se situa principalment al nord del país –tot i que també al Laci–, amb la Llombardia com a primera regió d'immigració a Itàlia (Ambrosini, 1997, 104 i sq.).

Igualment, després del primer procés de regularització que es va posar en marxa a Espanya l'any 1991, el nombre d'estrangers en situació legal a tot l'Estat va passar de poc més de 400.000 persones (1990)⁶ a més de 600.000

3. Sobre aquest tema, vegeu Bacaria (1998, 67).

4. Hi ha, però, 1.174.102 espanyols que van emigrar en el seu moment i que encara resideixen fora del país, segons les dades de l'Oficina d'Informació Diplomàtica (cf. *El Mundo*, 3 de novembre de 1997).

5. Tot i que Grècia ha perdut aproximadament 13.000 immigrants entre els anys 1981 i 1991 (cf. Pteroudis, 1996, 174).

6. Concretament, 407.647 persones (cf. Colectivo Ioé, 1990, 31).

1. Dades de l'1 de gener de 1994. Eurostat. *Statistiques sur la migration 1996* (1997, 40-42).

2. Segons el darrer cens utilitzable del 1989 (cf. *L'état du monde 1998*. París: La Découverte, 1997, 618).

en 1992. En data 31 de desembre de 1995, aquesta xifra era aproximadament de 500.000 persones,⁷ de les quals 255.702 eren europees (un 92 % de les quals procedien de països de la Unió Europea).

Però, segons les dades de l'Oficina del Defensor del Poble,⁸ uns 1.000 immigrants il·legals nord-africans han mort a l'estret de Gibraltar en els darrers sis mesos. I segons les dades del Sindicat CCOO de Cadis, 1.816 persones van ser detingudes en aquesta província andalusa en el mateix període de temps.

En l'apartat següent ens centrarem una mica més en els casos d'Espanya i de Catalunya en particular, en el marc d'aquest «eix mediterrani» de les migracions.

3. BREUS ANOTACIONS SOBRE ELS FLUXOS MIGRATORIS A ESPANYA I CATALUNYA

Catalunya –especialment la seva capital, Barcelona– ha estat al llarg dels segles un territori atractiu per a les migracions, d'origen principalment espanyol en un primer moment, i amb un increment relatiu de les internacionals, particularment en les dues darreres dècades.

La demògrafa Anna Cabré (1990, 281-283) indica que «després de França, Catalunya va ser, juntament amb algunes regions hongareses, un dels pocs llocs on la fecunditat va començar a baixar cap al 1850, i no únicament a la zona urbana de Barcelona sinó també a les àrees rurals». Des d'aquesta perspectiva, veiem que «els saldos migratoris, estimats dècada per dècada entre 1900 i 1980, (suposen a Catalunya que) una població que tenia 2.000.000 d'habitants al començament de segle, n'ha absorbit 3.000.000 en vuitanta anys». Tot això implica, com destaca la mateixa autora, que més d'un 60 % de la població catalana, i molt particularment del municipi de Barcelona –destinació principal de la immigració al Principat–⁹ és fruit directe o indirecte de la immigració, de manera que tres de cada quatre habitants de Catalunya, avui, tenen pares, mares o avis que han immigrat al segle XX, o bé són immigrants ells mateixos.

Pel que fa a la immigració estrangera, una primera dada que cal tenir en compte és el seu petit nombre, especialment si el comparem amb el d'altres països europeus: a Catalunya, els estrangers signifiquen prop d'un 1,8 % de la població, mentre que a tot Espanya aquest percentatge no arriba a l'1,3 %.

Fins al 1990, els estrangers censats –oficialment– provinents de països desenvolupats eren majoritaris a les quatre províncies catalanes;¹⁰ en canvi,

7. Segons les dades de la Direcció General de la Policia, de 31 de desembre de 1995, 499.773 persones.

8. M. Dolores Vega. «Más de mil inmigrantes han muerto en seis meses al intentar cruzar el estrecho». A: ABC, 29 de gener de 1998.

9. Entre 1900 i 1986, la ciutat de Barcelona i la seva província «ha registrat sempre més del 80 % de la població que viu a Catalunya que resideix fora de la seva província d'origen» (Domingo i Osàcar, 1998).

10. El col·lectiu més nombrós era l'alemany, amb 6.828 persones (dades de 31 de desembre de 1990; cf. Colectivo Ióé, 1992).

arran de la regularització que va dur a terme el Govern espanyol el 1991, la proporció s'inverteix cap als països del Tercer Món, especialment el Marroc: els immigrants d'aquest país esdevenen, després del procés de regularització, el col·lectiu estranger més nombrós a Catalunya. Entre els extraeuropeus, destaquen també peruans, argentins, gambians, dominicans i filipins. Entre els europeus predominen molt àmpliament els ciutadans de la Unió Europea: alemanys, francesos, britànics i italians, seguits dels holandesos i els portuguesos.

Si extrapolem les dades al cas d'Espanya, la relació varia una mica: entre els extraeuropeus hi ha els provinents del Marroc, l'Argentina, el Perú, els Estats Units, la República Dominicana i les Filipines; entre els europeus, en primer lloc es troben els britànics, seguits dels alemanys, portuguesos, francesos i italians (*Anuario de Migraciones 1996*).

Tot i que, per comparació, amb molt poc volum de persones, la immigració marroquina destaca notablement. En aquests moments, la població marroquina, amb 2.807 persones, és la nacionalitat estrangera més nombrosa a la ciutat de Barcelona (Parès i Pont, 1997, 16), a Catalunya, amb 29.941 persones, i també a Espanya, amb 74.886 persones (*Anuario de Migraciones 1996*).

Figura 1. Residents estrangers a Espanya i Catalunya (1996)

Procedència dels residents	Espanya		Catalunya ⁽¹⁾	
	Nombre	% (*)	Nombre	% (*)
Europa (continent europeu)	274.081	50,89	36.353	34,04
Amèrica (continent)	121.268	22,52	23.963	22,44
Àfrica (continent)	98.820	18,35	36.408	34,10
Marroc	77.189	14,33	29.491	27,62
Argèlia	3.612 ⁽¹⁾	0,67	624	0,58
Egipte	666 ⁽¹⁾	0,12	189	0,17
Tunísia	395 ⁽¹⁾	0,07	118	0,11
Àsia (continent)	43.471	8,07	9.908	9,28
Oceania	929	0,17	150	0,14
Total	538.569	100	106.782	100

(1) Dades de 1995.

(*) Percentatge sobre el total de la població estrangera.

Elaboració: J. Padilla, a partir de dades de l'Institut Nacional de Estadística, *Banco de Datos de Series Tempus*, 4.01. (<http://www.ine.es/tempus>), i Direcció General de Migraciones, *Anuario de Migraciones 1996* i *Anuario de Migraciones 1995*.

La població estrangera a Catalunya ha experimentat una evolució progressiva durant aquests darrers anys; fins i tot, durant els anys vuitanta, ha tingut un increment més gran que a la resta de l'Estat.

Com apunta Colectivo Ioé (1992), les dades mostren que des del 1960 –en què hi havia 15.692 estrangers– fins a l'any 1990 –en què n'hi havia 65.994– la migració legal s'ha quadruplicat. Però les xifres han crescut espectacularment a partir del procés de regularització de l'any 1991: si hi sumem les sol·licituds presentades, el nombre total de població estrangera l'any 1991 seria de 106.000 persones –540.000 en el cas espanyol–, la qual cosa es deu a la sortida a la llum d'una gran part de la immigració irregular que ja hi havia a Catalunya i Espanya, sobretot a partir de la meitat dels anys vuitanta, quan les mesures legislatives s'endureixen i afavoreixen l'aparició d'immigració il·legal.

En un primer moment, els fluxos migratoris procedents del sud de la Mediterrània no tenien un caràcter definitiu. Es tractava d'una població flotant que buscava unes possibilitats específiques de feina i marxava –al seu país o bé a d'altres d'Europa– un cop les havia aconseguïdes. D'altra banda, en aquests primers anys no hi havia una política d'estrangeria i de controls rigorosos; es tractava sobretot d'una immigració estacional, pendular.

Tot i que sobre el cas de la immigració marroquina hi ha dades al Consolat Marroquí de Madrid des de l'any 1959, amb una mitjana de vuitanta-cinc inscripcions anuals entre aquest any i el 1964 (López, 1996, 68), no és fins a mitjan anys setanta que l'objectiu migratori es concreta a Catalunya (ibid., 69; TEIM, 1995; Colectivo Ioé, 1992, 1995). L'arribada és constant fins al 1986, en què aquesta situació canvia: s'estableix una política restrictiva d'immigració –acords de Schengen– i, més tard, el procés de regularització de 1991. Per aquest motiu, l'any 1990 és un any clau per als consolats, ja que es duplica la mitjana d'inscripcions a Madrid i Barcelona, per arribar al màxim l'any de la regularització, el 1991, en el qual les xifres de l'any anterior es dupliquen.

Pel que fa a la distribució territorial, veiem que la immigració procedent dels països del Tercer Món, i particularment la marroquina, es concentra especialment a Catalunya, Madrid i Andalusia, seguides pel País Basc i les Illes Canàries. Concretament a Catalunya, la immigració marroquina, a més del Barcelonès –on se'n concentra la major part–, s'expandeix per les comarques del Baix Llobregat i l'Alt Empordà, el Vallès Occidental i el Baix Empordà; pel que fa als gambians, s'estableixen sobretot pel Maresme, la Selva i l'Alt Empordà. Al municipi de Barcelona, evidentment, la majoria d'emigrants marroquins i asiàtics es concentren a la Ciutat Vella.

A la taula següent veiem, per sectors d'activitat, el nombre d'autoritzacions per a la contractació d'estrangers no comunitaris a Espanya el 1997.

Figura 2. Contingent d'autoritzacions per a la contractació de ciutadans estrangers no comunitaris a Espanya (1997)

Sectors d'activitat	Agricultura i ramaderia		Servei domèstic		Altres	Total
		Construcció				
Nombre	5.820	620	5.620	2.940		15.000

Font: Boletín Oficial del Estado, núm. 31, 5 de febrer de 1997, pàg. 3.702.

D'altra banda, Catalunya és la comunitat autònoma on hi ha més diversificació pel que fa a la demanda de llocs de treball, al mateix temps que és la comunitat que rep un contingent més nombrós de treballadors immigrants dins les quotes de l'Estat (Roque i Medina, 1998).

4. ALGUNES DADES SOBRE EL PERFIL DE LA IMMIGRACIÓ MARROQUINA

Com hem pogut observar fins ara, la població marroquina és la més nombrosa, tant a Espanya en general com a Catalunya en particular. A Catalunya, la població marroquina ha passat de 1.340 persones l'any 1985 a 29.491 l'any 1995, per la qual cosa constitueix el 27,6 % del conjunt de la immigració estrangera¹¹ i la principal colònia nacional a totes les províncies catalanes: el grup més nombrós viu a Barcelona, seguit a molta distància pel de Girona. Si ho comparem amb Espanya, un 39,4 % de marroquins del global de l'Estat resideixen a Catalunya.

Com destaca el Colectivo Ioé (1995), el 94 % dels treballadors es concentra en ocupacions no qualificades dels serveis –domèstic, neteja de la via pública a Barcelona– (19 %), l'agricultura –Lleida i Tarragona– (24 %) i especialment –sobretot a la província de Girona– la construcció, la indústria i la mineria (50 %).

Pel que fa al perfil de l'immigrant, veiem que es tracta d'una persona jove, soltera, laboralment activa i, cada cop més, relativament instruïda. La major part del col·lectiu està format per persones soles, generalment homes. Les regions d'origen dels marroquins són, principalment, el Rif i la Jebala. Per províncies d'origen, les principals són Nador (32,7 %), Larraix (16,6 %) i Tànger (8,6 %) (TEIM, 1995, 133-134).

Malgrat tot, com indiquen López i Ramírez (1997, 60 i sq.), a Espanya hi ha un aspecte fonamental –en grau menor també a Catalunya– pel que fa a la immigració magrebina: la presència de dones amb un projecte migratori propi, la qual cosa ajuda a trencar la imatge que tradicionalment es té de la dona en aquests països. Es detecta, d'aquesta manera, l'arribada de dones soles –joves estudiants solteres, o dones vídues o separades– que surten del seu país per començar una vida nova: el 43 % d'aquestes dones té una edat d'entre 30 i 49 anys i un 37 % té de 16 a 29 anys. Com hem dit, aquest fet és característic de la immigració marroquina a Espanya –tot i que també d'Itàlia–, en què els processos d'immigració són diferents dels d'altres països europeus més tradicionalment receptors d'immigració, com França, els Països Baixos o Bèlgica, als quals les dones comencen a arribar quan els homes ja fa, com a mínim, més de deu anys que hi estan instal·lats.

A Espanya, les dones representen el 14 % de la població marroquina regularitzada el 1991. El percentatge, però, arriba a un 35,4 % el 1995. Pel que

11. Cf. *Anuario de Migraciones 1996*, op. cit.

fa a la seva distribució territorial, els percentatges més importants varien des d'un 13,7 % a Màlaga fins a un 38,6 % a Madrid; a Barcelona el percentatge és del 18,2 %. De totes maneres, a la província de Barcelona la immigració femenina és de caràcter més familiar i, per tant, s'hi registra un nombre més alt de dones casades que no pas a Màlaga o a Madrid, on la immigració autònoma és més gran (López i Ramírez, 1997, 63-64).

Per acabar, es pot dir que, malgrat l'enduriment general de les polítiques migratòries dels països de la Unió Europea, la immigració dels països tercers ha continuat i continua creixent. En el cas de Catalunya, històricament ha estat un país de pas i de permanència i avui és una societat pluricultural que, finalment, i gràcies a les diverses aportacions migratòries, ha fet del seu mestissatge un dels trets més importants de la seva identitat cultural.

BIBLIOGRAFIA

- AMBROSINI, Maurizio. «Les immigrés réguliers en Italie: liens ethniques et modes d'insertion dans le monde du travail». A: *Revue Européenne des Migrations Internationales*, vol. XIII (1), 1997.
- Anuario Estadístico de Extranjería*. Madrid: Ministerio del Interior, 1997.
- Anuario de Migraciones 1996*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, 1997.
- BACARIA, Jordi. «Agenda 2000. Per una Europa més forta i més àmplia». A: WEIDENFELD, Werner i WESSELS, Wolfgang. *Europa de la A a la Z. Diccionari de la integració europea*. Barcelona: Institut Universitari d'Estudis Europeus; Editorial Mediterrània, 1998.
- CABRÉ, Anna. «Les migracions a Catalunya, 1900-2000». A: ROQUE, Maria-Àngels (ed.). *Els moviments humans en el Mediterrani occidental*. Barcelona: Institut Català d'Estudis Mediterranis, 1990.
- CALLOVI, Giuseppe. «Les migrations internationales, nouveau défi pour l'Europe». A: ROQUE, Maria-Àngels (ed.). *Els moviments humans en el Mediterrani occidental*. Barcelona: Institut Català d'Estudis Mediterranis, 1990.
- COLECTIVO IOÉ. *La immigració estrangera a Catalunya. Balanç i perspectives*. Barcelona: Institut Català d'Estudis Mediterranis, 1992.
- *Marroquins a Catalunya*. Barcelona: Proa, 1995.
- DOMINGO, Andreu i OSÀCAR, Raquel. «Apunts sobre la immigració a Catalunya al segle XX». A: *L'Avenç* (en premsa), 1998.
- Eurostat. Statistiques sur la migration 1996*. Luxemburg: Office des Publications Officielles de l'Union Européenne, 1997.
- LÓPEZ, Bernabé. «La evolución cronológica del asentamiento de los marroquíes en España». A: LÓPEZ, Bernabé (dir.). *Atlas de la inmigración marroquí en España*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, 1996.
- LÓPEZ, Bernabé i RAMÍREZ, Ángeles. «¿España es diferente? Balance de la inmigración marroquí en España». A: *Migraciones*, 1, 1997.
- MEDINA, F. Xavier. «La ciutat dels altres. Migracions i identitats a Barcelona». A: *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 12, 1998.
- OKÓLSKI, Marek. «New Migrations Trends in Central/Eastern Europe in the 1990s: How Significant, How Stable?». Ponència presentada a International Migration and Century's End: Trends and Issues. IUSSP Committee on South-North Migration. Barcelona, 7-10 de maig de 1997 (inèdita).
- PARÈS, Anna i PONT, Àngels. «L'observatori permanent de la immigració a Barcelona». A: *Barcelona Societat*, 7, 1997.
- PTEROUDIS, Evangelos. «Émigrations et immigrations en Grèce: évolutions récentes et questions politiques». A: *Revue Européenne des Migrations Internationales*, vol. XII (1), 1996.
- ROQUE, Maria-Àngels i MEDINA, F. Xavier. «El repte intercultural a Catalunya. Les noves migracions mediterrànies». A: *L'Avenç* (en premsa), 1998.
- TEIM (LÓPEZ, B.; PLANET, A. i RAMÍREZ, A.). «Origen i itineraris dels marroquins a Catalunya: dels primers establiments a la regularització». A: COLECTIVO IOÉ. *Marroquins a Catalunya*. Barcelona: Proa, 1995.
- VENTURINI, Alessandra. «Il ruolo delle immigrazioni nelle società industrializzate: complementarietà, sostituzione o trasformazione». A: MONTABES, J.; LÓPEZ, B. i DEL PINO, D. (ed.) *Explosión demográfica, empleo y trabajadores emigrantes en el Mediterráneo occidental*. Granada: Universidad de Granada, 1993.